

Om Nils Christie: Kriminalitetskontroll som industri: mot Gulag vestlig type?

(Oslo: Universitetsforlaget, 1993).

Av Andrew von Hirsch¹.

De flesta läsare är medvetna om den ökade användningen av fängelsestraff som ägt rum under det senaste årtiondet. Mindre känt är emellertid hur utbredd denna oroväckande utveckling varit samt vilka dess orsaker är. Nils Christie söker i sin senaste bok kartlägga den ökade tilltron till fängelsestraff i västvärlden. Vidare söker han förklara dess bakomliggande orsaker. Beträffande den första uppgiften lyckas han förträffligt, däremot är han mindre framgångsrik när det gäller den senare uppgiften, att kartlägga orsakerna.

En ökad användning av fängelsestraff betyder ökat lidande för de dömda. Lidandet är emellertid inte synligt, och att kartlägga ökningen innebär att presentera siffror. Siffror kan lätt förvillia läsarens medvetande (även mitt). Christie lyckas dock med att blåsa liv i siffrorna. De av honom företedda siffrorna, orden och diagrammen målar upp en förödande bild av hur fängelsestraffet löper amok. Läsaren får en tydlig uppfattning av hur utbredd bruket av fängelsestraff är, uttryckt både i antalet rättssystem som påverkats, och graden av ökningen i många av dessa rättssystem. Redan detta är en anmärkningsvärd prestation.

Christie förfäktar, boken igenom, att det ökade användandet av fängelsestraff inte kan försvaras på sakliga grunder. I detta avseende har han säkerligen rätt. Ökningen återspeglar inte en stigning av antalet begångna brott eller dessas straffvärde. Den kan inte rättfärdigas med argument rörande kriminalitetskontroll, då kriminalitetskontrollen inte har förbättrats². Jag skulle vilja tillägga att inte heller proportionalitetsteorin kan rättfärdiga utvecklingen. Proportionella straff behöver inte vara stränga, i själva verket kan (och bör) en proportionalitetspolitik förverkligas med betydligt *sänkta* straffnivåer (von Hirsch 1993, kap. 5).

Författaren vänder sedan sin uppmärksamhet till frågan varför "den store innesperringen" äger rum. Tänkbara förklaringar är enligt honom följande: (i) framväxandet av en industri som livnär sig på kriminalitetskontroll; (ii) det ökade inflytandet nyklassiska och proportionalitetsorienterade straffteorier vunnit i samhället; och (iii) strävan att kontrollera de "farliga klasser". Ingen av dessa utgör, enligt min mening, en tillfredsställande förklaring.

Kriminalitetskontrollindustrins dynamiska expansion

Christie har givit sin bok titeln *Kriminalitetskontroll som industri*. Hans åsikt är att kriminalitetskontroll (och i synnerhet frihetsberövande straff) blivit en autonom tillväxtorienterad entreprenad. Vi kan dra paralleller med våra militärindustriella komplex. En ny flygbas innebär arbete åt byggtreprenörer och avancemang för officerare. Fängelser expanderar av i mångt och mycket samma orsaker som vapensystemen mångfaldigas. Konstruktionen av nya fängelser ligger dels i byggherrarnas intresse, dels i en framtida fängelselednings intresse. Ett nytt fängelse innebär arbetstillfällen och befordringar. Det privata fängelset, nu så populärt i Förenta Staterna, gör denna ekonomiska motivering än mer påtaglig.

Det är visserligen möjligt att finna fall där fängelser spelar den roll som Christie skissar. En del politiker, framför allt i Förenta Staterna, bedriver lobbyverksamhet för att just deras valkrets skall föräras ett nytt fängelse. Privata fängelser är säkerligen ämnade att

skötas som vinstdrivande företag. Men är fängelser i grund och botten autonoma och expansiva? Det finns skäl att tvivla:

För det första, är jämförelsen med militära och industriella anläggningar tillämpbar? Militären har tämligen okomplicerade motiv för expansion. En ny bas ger överstelöjtnanten möjligheter att snabbare bli befördrad till överste. Ett ökat bruk av fängelsestraff verkar dock på ett annat sätt. När en vice anstaltschef får reda på att fängelsestraffen ökat hoppas han måhända att ett nytt fängelse skall byggas, på vilket han kan bli anstaltschef. Han ser det som en möjlighet att i framtiden bli anstaltschef på detta fängelse. Vägen dit är emellertid lång. En ny anstalt kan ta flera år att bygga. Under tiden får han räkna med en ökad tillströmning av interner till sin nuvarande arbetsplats. Han kommer att konfronteras med överbeläggningar och allt vad det innebär av problem. Överfulla fängelser leder lätt till oroligheter, faror för såväl interner som personal. Detta kan vice anstaltschefen knappast se som gynnsamt för karriären. Medan polismyndigheter ofta stött en hårdare straffpolitik har gensvaret från kriminalvårdsmyndigheter varit mer blandat. I vissa länder har högre befattningshavare inom kriminalvården i själva verket gått i bräschen och ivrat för minskat användande av frihetsstraff. Christie själv (s. 47–50) citerar exemplet framför alla andra, nämligen K. J. Lång i Finland. I andra länder såsom Sverige och England, har det varit politiker som gått i spetsen för fler fängelser.

Kriminalvårdsmyndigheterna har antingen förblivit tysta eller mött utvecklingen utan större entusiasm. När jag skriver denna recension (i början av november 1993) har Derek Lewis, generaldirektör för Englands kriminalvårdsstyrelse, offentligen varnat regeringen för att en ökning av antalet fängesedomar kommer att leda till ökad oro i fängelserna.

För det andra, leder Christies jämförelse med militära och industriella anläggningar till frågan om dessa verkligen är så självförsörjande som han förutsätter. Sedan Sovjetimperiets fall har det amerikanska försvaret ställts inför minskade budgetanslag. Varför? Frikostigt spenderande på försvarsmakten hängde samman med antikommunistiska stämningar bland folklagren. Så länge folket fruktade Sovjetunionen fanns en vilja att finansiera militärkostnader via skattsedeln. Då rädslan försvagades var det inte längre självklart att försvarsdepartementet skulle tilldelas stora anslag. Försvaret fick vackert finna sig i att konkurrera om skattepengerna med andre sektorer.

Kan det inte vara bevänt på samma sätt med fängelserna? Kanske är inte heller fängelseindustrin självförsörjande, utan har i stället upprätthållits av frukten för brott och avsky inför brottslingar. Kanske kan fängelseexpansionen förklaras utifrån väljarnas önskan att låta de folkvalda viga en större del av nationens resurser till detta ändamål. Vi måste alltså syna den allmänna folkuppfattningen för att finna ett fullständigt svar. (Jag återkommer till detta tema nedan).

Inflytandet från nyklassicismen

Christie gör gällande att proportionalitetsteorin legitimerat en ökad användning av frihetsberövande. Genom att sätta brottets allvarlighet i centrum, försvinner beaktandet av sociala faktorer vid påföljdsbestämningen. Christie menar att proportionalitetsteorin skapat mekaniska system där syftet är att likt koordinatsystem finna en gemensam punkt som förevisar en lämplig påföljd. Han pekar på att "United States Sentencing Commission" utformat en tabell rörande de flesta brott mot federal lagstiftning. Schablonmässigt ges

här svar på hur långt frihetsberövandet bör vara. Dessa mekaniska system ökar "avståndet" mellan domaren och gärningsmannen vilket i sin tur medför risk för att domaren utdömer hårdare straff.

Denna förklaring är full av alltför långtgående förenklingar och felaktigheter. "United States Sentencing Commission" förlitade sig *inte* på proportionalitet vid utformningen av sitt stränga påföljdssystem. I själva verket förkastades uttryckligen ett system baserat på proportionalitet då detta inte skulle ge tillräckligt spelrum för inkapacitering och avskräckning (se von Hirsch 1993 s. 90). Två delstater, Minnesota och Oregon, har antagit numeriska riktlinjer som förlitar sig på proportionalitetstanken – men enligt Christies egna siffror har dessa delstater haft ett mycket lägre antal fängelsestraff än medeltalet hos nationen. (Se hans diagram 6.3–1 på s. 87). Fastän Christie hävdar (s. 140–141) att "hovedprinsippene bak kommisjonene ser ut til å være de samme" som de riktlinjer staten Minnesota antagit så är deras respektiva skäl till detta tämligen olika, liksom deras tilltro till fängelsestraff.

När läsaren vänder sig bort från Förenta Staterna till de nordiska länderna blir Christies påstående om nyklassicismens fördärliga inflytande än mer tvivelaktigt. De två nordiska länder som antog en påföljdsbestämning baserad på proportionalitet (det vill säga Finland och Sverige) gjorde så genom allmänna principer, inte genom matematiska tabeller. Finland antog, år 1976, sin påföljdsbestämmningslagstiftning utifrån principen att straffet skall stå "i rättvist förhållande till brottets skadlighet och farlighet" (finska strafflagen kap. 6). Sverige, som förlitade sig på liknande tankegångar, antog sin nya, mer detaljerade lagstiftning, tio år senare (Brottsbalken kap. 29–30). Vore Christies påståenden korrekta borde dessa länder ha drabbats av en kraftigt ökad användning av fängelsestraff i jämförelse med de nordiska länder som inte antog liknande lagstiftning. Någon grund för detta påstående finns dock inte; tvärtom visar Christies egna siffror (s. 47–50) att Finland är det land i skaran av nordiska länder som uppvisar den största relativa nedgången i antalet frihetsstraff (detta sedan lagreformen 1976). Må så vara att fängelsenivån i Finland var högre före reformen, men skulle Christies tes beträffande nyklassicismen stämma borde denna nivå antagligen ha ökat eller åtminstone förblivit konstant³.

Rop på "lag och ordning" från den populistiska högerkanten, ett välkänt fenomen i det amerikanska politiska landskapet, börjar nu höras i Europa. Detta bekräftas av uttalanden från Storbritanniens Home Secretary (inrikesminister) Michael Howard⁴ och Sveriges justitieminister Gun Hellsvik⁵. Dyliga uppmaningar seglar emellertid inte under proportionalitetsprincipens flagg. I England fördömdes 1991 års påföljdsreform (som introducerade proportionalitet)⁶ så snart lagstiftningen trätt i kraft. Denna lagreform innebar att mindre vikt skulle läggas vid den tilltalades tidigare kriminalitet. Dessa restriktioner har regeringen redan lyckas urvattna⁷. Hellsvik å sin sida, föreslår ändringar i den svenska lagen för att ge återfall ökad betydelse. Vidare vill hon göra det lättare att döma rattfyllerister till fängelse till och med när omständigheterna kring brottet gör detta mindre allvarligt⁸.

Christie hävdar att nyklassicistisk inflytande leder till strängare straff då fakta kring gärningsmannens sociala situation utesluts (s. 136–137) för "de er jo nettopp slike som i hovedsak ville vært til fordel for dem som på forhånd står svakt i samfunnet". Vilka sociala variabler talar han då om? Om gärningsmannens skuld skall tillmätas betydelse, något

som är fallet inom proportionalitetsteorin, då kan det enligt mitt förmenande finnas visst utrymme för strafflindring i de fall där brottslingens sociala missanpassning varit stor nog för att hysa tvivel om dennes skuld (se von Hirsch 1993 s. 106–108). Kastas proportionalitetsteorin däremot över bord torde kraven på kriminalitetskontroll (särskilt inkapacitering) vinna större terräng. Detta torde mana till hårdare behandling av socialt missanpassade gärningsmän eftersom missanpassningen i sig kan utgöra en risk för återfall (von Hirsch 1993 s. 94–97). Christie väljer att sätta likhetstecken mellan nyklassicism och vilken annan påföljdsteori som helst där behandlingstanken och domarens skönsrätt bedömning får mindre utrymme. Då detta utrymme fått mindre spelrum i många rättsystem idag, drar han följaktligen slutsatsen att proportionalitetsteorin lagt världen för sina fötter. Alltså måste denna ställas till svars för det ökade bruket av frihetsstraff.

Proportionalitet innebär dock mer än vägledning för påföljdsbestämning. Det betyder vägledning av ett särskilt slag: ett som betonar proportionella straff, företrädesvis baserade på den kriminella handlingens svårhetsgrad. Definierad på detta sätt kan endast en handfull rättssystem i nuläget sägas ha anammat filosofin. Vi finner dessa tankegångar i de amerikanska delstaterna Oregon och Minnesota, Finland, Sverige och nu senast England och Wales. En noggrann studie av de ovan genomförda reformerna visar att dessa antogs för att minska ökningen av fängelsestraff (se t. ex. Jareborg 1994; Ashworth 1992 kap. 9; von Hirsch 1994 kap. 10)

"Kontroll av de farliga klasser"

Christie anammar, tämligen okritiskt, teser som förespråkas av Rusche och Kirchheimer och av Foucault, nämligen att fängelset har som uppgift att "kontrollera" underklassen⁹. En fråga han väljer att inte ställa sig är emellertid hur fängelset är tänkt att ha denna kontrollerande effekt. När denna fråga ställs blir resonemanget mindre tydligt. Med andre ord:

(1) Om Christie med "kontroll" i själva verket menar hindrande av farligt beteende hos underklassen skulle hans tes vara liktydlig med att ökat bruk av fängelsestraff verkligen hjälper för att minska brottsligheten. Detta skulle vara ett oväntat uttalande från Christies sida. Det skulle inte heller kunna försvaras på rent objektiva grunder, då det finns ringa bevis för att hårdare straff leder till minskad brottslighet. (Tvärtom, i Förenta Staterna har fyrdubblingen av fängelsepopulationen under de senaste årtiondena haft en minimal inverkan på brottsfrekvensen¹⁰). Skulle Christie i stället avse "kontroll" av socialt "oönskat" beteende, som till exempel bruk av droger, är han ute på hal is. Den enorma ökningen av straff för narkotikabrott i Förenta Staterna tycks haft liten eller ingen effekt alls på underklassens bruk av droger.

Rusche och Kirchheimer har utvecklat en tes som går ut på att fängelset fyller en uppgift i tider av arbetslöshet. De anser att fängelset tar hand om det arbetslösa "överskottet" hos befolkningen. Anammar Christie (som han tycks göra i några avsnitt¹¹) Rusches och Kirchheimers tes kan stöd för detta endast stå att finna i vissa amerikanska delstater där en betydande procentandel av unga män tillhörande minoritetsgrupper sitter i fängelse. Tesen blir dock orimlig i de flesta europeiska sammanhang. Sverige, till exempel, har en fängelsepopulation på drygt femtusen personer, men har en arbetslös befolkning som är mer än hundra gånger så stor. Det är svårt att föreställa sig att ens en sådan fängelse-

entusiast som justitieminister Gun Hellsvik skulle kunna förpassa flera tusentals arbetslösa svensker till fängelser under valspråket "De arbetslösa skall sitta inne".

(2) Kanske är det värt att ifrågasätta om en politik som ivrar för användningen av fängelsestraff verkligen är ämnad att uppnå bättre "kontroll". Torde inte politiska och symboliska aspekter väga tyngre? Låt mig få belysa detta ytterligare:

(i) Den amerikanska kongressen har under senare år gång på gång lagstiftat om stränga minimistraff för försäljning av små kvantiteter narkotika. Likväl blir kongressledamöterna dagligen påmind, antingen i egenskap av pendlare till eller som boende i Washington D.C., om de försumbara effekter den hårda drogpolitiken fått. "Inofficiella" intervjuer med några av dem som röstade för en hårdare drogpolitik antyder att de själva tvivlar på de vidtagna åtgärdernas effektivitet. Varför då rösta igenom dem? Därför att göra tvärtom skulle, enligt de intervjuade, vara "politisk självmord".

(ii) England och Wales antog (som jag påpekat ovan) 1991 en större påföljdsreform vars syfte var att minska fängelsesstraffets betydelse. Den rådande användningen av fängelsestraff innebar enligt brittiska Home Office (Inrikesdepartementet) stora utgifter, medan brottsförebyggande effekter lyste med sin frånvaro. Kort efter det att lagen trätt i kraft inträffade emellertid en dramatisk helomvändning. Storbritanniens nyss utnämnde Home Secretary Michael Howard (medlem av det regeringsparti som genomförde 1991 års lagstiftning) tillkännagav något oväntat att "prison works" och att han skulle ställa sig bakom en ökad användning av fängelsestraffet. Varför? Inga nya bevis hade framkommit som skulle kunna visa att fängelse är billigare eller effektivare än vad som tidigare visats. Den nya hållningen tillkännagavs vid en partikonferens som vittnade om sprickbildningar inom partiet rörande ett flertal politiska och ekonomiska frågor. För att hitta en gemensam ståndpunkt blev "hårdare tag" mot brottslingar det magiska lösenordet. Denna skulle ena partiet och dessutom ge en möjlighet att inför stundande val vädja till massorna. Vad kan politikerna då uppnå med ett ökat användande av fängelsestraff? Kanske inte kontroll av underklassens beteende men väl medelklassens stöd genom röstsedeln.

Budskap om lag och ordning har ideologiska funktioner, och är inte bara ett sätt att vinna många röster. Opinionsbildning genom att utpeka brottslingar och mana till krafttag mot dessa kan i förlängningen utnyttjas för att skapa en allmän fiendtlighet mot avvikande och utslagna. Denna fiendtlighet kan i sin tur, beträffande socialpolitiken, medföra en allmän rättning åt höger. Dessa ideologiska funktioner är komplexa och består i försök till övertalning, som inte i en handvändning kan sorteras in under rubriken "kontroll".

Underligt nog talar Christie föga om den populism som förfäktar krafttag mot brottsligheten. Dock medger han att den nederländska påföljdslagstiftningen är frukten av en elits arbete, av "toleranse fra oven". Som en naturlig följd av "den tause majoritets" inträde på den politiska arenan, har straffen ökat (s. 42–46). Senare (s. 146–147) beklagar han sig över medias vrångbild av påföljdspolitik. Detta utgör emellertid ingen del av hans allmänna redogörelse.

Varför denna tystlåtenhet? Kanske beror hans tystnad på den egna dragningen till något slags nyrousseauansk populism. Människor förmodas vara snälla och välmenande när de lämnas i fred. Det är institutioner och eliter som skapar skoningslösa reaktioner. Sådana antaganden kan inte till fullo förklara en politik som manar till lag och ordning. Trots att det är den politiska eliten, i detta fall på högerkanten, som använder hårdare tag som

propaganda blir de framröstade av så kallade vanliga människor. Den dag mannen på gatan inte lägger sin röst på dessa kandidater fyller inte publikfrieriet längre någon funktion (såsom den antiabortpropaganda som nu börjar förlora i betydelse i den amerikanska politiken).

I slutet av sin bok söker Christie lösa sådana brydsamma frågor genom att föreslå "landsbydomstolen"¹².

Nutida brottmålsförfaranden, föreslår han, bör ersättas av informella förhandlingar i vilka gärningsmän och målsägande möts utan att vara bundna av stelbenta ordnings- och processuella regler. En dömande makt som står nära parterna, kan förväntas vara medkännande och avkunna mildare domar. Stämmer det? Möjligen i det ideala bysamhälle som Christie föreställer sig, men att importera "landsbydomstolen" till ett modernt samhälle med djupa klass och sociala skillnader torde vara en helt annan sak.

Vetskapen om den betydelse som budskapet om "hårdare tag" spelar i samhället, ändrar såväl kriminologens yrkesroll som lagstiftarens reformarbete. Varför stödjer väljarna kandidater som förespråker "hårdare tag"? Frukten för brott nämns ofta som en faktor. Men allmänhetens fruktan för brott står inte i proportion till det verkliga antalet brottsoffer. En mer trolig förklaring är att dessa kandidater fångar upp det många gånger namnlösa missnöje som mannen på gatan bär på, och riktar detta åt ett bestämt håll – en brottsling är en "god fiende" (för att använda en av Christies tidigare fraser; Christie och Bruun 1985) vilken kan bli hela samhällets syndabock. (I själva verket har många av dessa politiker med "hårda nypor" ofta en förteckning över sådana fiender. I engelska högerkretsar har turen nu kommit till ensamstående mödrar och invandrare). Missnöjet behöver en god jordmån för att slå rot. Med andra ord, ett socialt substrat som bättre måste kartläggas för att problematiken skall förstås.

Även elitens roll kräver sin förklaring. Det vore att göra det alltför enkelt för sig, att ställa dem till svars för de rådande missförhållandena. I själva verket finns det exempel på eliter som kämpat för sänkta straff. Detta gäller inte bara Finland och Nederländerna utan även Tyskland (se Graham 1990). Dessa eliter äger förmågan att ifrågasätta fängelseivrarnas budskap. (I Storbritannien håller ett avsevärt motstånd mot regeringens kriminalpolitik på att ta form. I spetsen går höga domare och ett flertal intressegrupper). Förmågan hos dessa grupper att erbjuda ett effektivt motstånd försvagas när folkets stöd för en hårdare politik tilltar. Detta leder oss tillbaka till den ursprungliga frågan om när och under vilka förutsättningar en sådan politik vinner fotfäste.

Således kan vi konstatera att det är en svår konst att hålla nere antalet fängelsestraff. Även om tron på fängelsets välsignelse ömsom kommer att tillta ömsom avta, är säkerligen politiska slagord om krafttag mot brottsligheten här för att stanna, och för att dessa inte skall vinna ytterligare terräng, behövs insatser från reformvänner. Enbart fördömande av kriminalitetskontrollindustrin och vurmande för rättsskipning i byalagsform hjälper föga i denna kamp.

Adress: Professor Andrew von Hirsch
Institute of Criminology
Cambridge University
7West Road
Cambridge CB3 9DT

Litteratur

- Ashworth, A.: *Sentencing and Criminal Justice*. Heinemann, London 1992.
- Christie, N.: *Limits to Pain*. Universitetsforlaget, Oslo 1981.
- Christie, N. & Bruun, K.: *Den gode fiende*. Universitetsforlaget, Oslo 1985.
- Garland, D.: *Punishment and Modern Society*. Oxford U. P. Oxford 1990.
- Graham, J.: *Decarceration in the Federal Republic of Germany*. *British J. Criminology* 1990, 30, 150–190.
- Jareborg, N.: The Swedish Sentencing Reform. I. R. Morgan & C. Clarkson (eds.): *The Politics of Sentencing Reform*. Oxford U. P. Oxford 1994 (forthcoming).
- Reiss, A. J. & Roth, J. (eds.): *Understanding and Preventing Violence*. Washington, D. C. National Academy Press 1993.
- von Hirsch, A.: Proportionality and Parsimony in U. S. State Sentencing Guidelines: The Minnesota and Oregon Standards. I. R. Morgan & C. Clarkson (eds.): *The Politics of Sentencing Reform*. Oxford U. P. Oxford (forthcoming).
- von Hirsch, A.: *Censure and sanctions*. Oxford U. P. Oxford 1993.
- von Hirsch, A.: *Review of Christie*. *Crime & Delinquency* 1982, 28, 315–318.
- von Hirsch, A. & Ashworth, A. (eds.): *Principled Sentencing*. Edinburgh U. P. Edinburgh 1992.

Fotnoter

1. Ett särskilt tack vill jag rikta till Karin Påle och Sara Åkesdotter som hjälpt mig med översättningen av denna artikel. Vidare vill jag tacka David Garland och Nils Jareborg för deras kommentarer.
2. Till exempel har den utomordentliga ökningen av bruket av fängelsestraff i Förenta Staterna haft litet inflytande på mängden begångna brott, enligt den senaste brottsstudien från National Academy of Sciences. (Se A. Reiss och J. Roth 1993).
3. Även i Sverige medförde påföljdsreformen en omedelbar minskning i användandet av fängelsestraff (Jareborg 1994). Emellertid har den borgerliga regeringen infört möjlighet till villkorlig frigivning först efter två tredjedelars avtjänat straff vilket sannolikt får till följd att bruket av fängelse återigen kommer att öka. (von Hirsch 1993 s. 101).
4. Föredrag av Michael Howard på det konservativa partiets 110:e partikongress i Blackpool, 6 oktober 1993.
5. Se hennes skrift, "Att renovera en förfallen kriminalpolitik". (Stockholm, Justitiedepartementet, 1993).
6. 1991 års Criminal Justice Act gjorde proportionalitet till det främsta kriteriet både vid bestämningen af fängelsestraff och andra brottspåföljder. För en analys av denna lagstiftning, se Ashworth 1992.
7. Sommaren 1993 lyckades den konservativa regeringen upphäva paragraf 29 i 1991 års Criminal Justice Act, som begränsade utrymmet för hänsyntagande till tidigare begångna brott. Denna ersattes av ett mer diffust språk. (Den nya paragraf 29 ingår i 1993 års Criminal Justice Act).
8. Se not 5 ovan.
9. David Garland har framfört tänkvärd kritik angående instrumentalismen hos Rusches och Kirchheimers samt Foucaults teser att straff tjänar till att kontrollera underklassen.
10. Se not 2 ovan.
11. Se till exempel Christies kommentarer (s. 118) beträffande frihetsberövande av "överskuddsbefolkningen".
12. Christie presenterar en mer omfattande redogörelse av detta i sitt tidigare arbete, Christie 1981. Min kritik står att finna i von Hirsch 1982.

Nils Christie: Kriminalitetskontroll som industri.

Af Annette Esdorf.

Det er næppe helt tilfældigt, at Christies nyeste bog kommer omtrent samtidig med den noget mere kulørte "Jurassic Parc" af Michael Crichton. Temaet i de to bøger er påfaldende ens. Genmanipulation eller kriminalitetskontrol – begge bøger beskæftiger sig med frykten for, at vi mister herredømmet over udviklingen. Menneskets og teknologiens muligheder er blevet nærmest grænseløse og vil vokse uhæmmet, hvis ikke nogen standser op for at spørge: er vi nået langt nok? ønsker vi yderligere vækst?

For Christie er kriminalitetskontrollen at ligne med en industri. En industri som har uanede kræfter og ubegrænsede vækstmuligheder – ikke mindst fordi der er stærke økonomiske interesser knyttet til industrien. Den skaber **profit**. Der er aldrig mangel på **råstof**: kriminaliteten stiger til stadighed. Og **efterspørgslen** er rigelig: der er et konstant krav om øget indsats mod kriminalitet. Landenes ledere vælges på løfter om at holde kriminaliteten nede, det er politisk selvmord ikke at være imod kriminalitet.

Det er sjældent, at nogen industri af sig selv standser op. Der er ingen naturgivne grænser for væksten. Derfor har vi mennesker pligt til at sætte grænserne. Etikken må sætte grænser for teknikken, hvis vi skal bevare herredømmet over kriminalitetskontrollen og ikke lade de økonomiske og materielle kræfter få frit spillerum. Og vi må sætte grænser både for hvor mange fanger, vi vil have, og for hvordan vi vil behandle dem.

Udgangspunktet for Christies advarsler er den eksplosive vækst i fangebefolkningen i USA. Fangetallet er fordoblet de sidste ti år, og i dag er den totale fangebefolkning på over 1,2 million. Det svarer til 504 fanger pr. 100.000 indbyggere (det tilsvarende tal i DK er 66). I samme periode har der været et svagt fald i den alvorlige kriminalitet, men en væsentlig hårdere kriminalpolitik med længere straffe. Halvdelen af fangerne i USA er sorte, hvilket svarer til at 3.400 pr. 100.000 af den mandlige sorte befolkning er i fængsel.

Christie dokumenterer med en lang række eksempler – også fra europæiske lande, at antallet af fanger ikke afspejler omfanget af kriminalitet. Det spiller næppe nogen særlig rolle for kriminalitetsniveauet, hvor vi placerer straffeniveauet. At disse sammenhænge i hvert fald er stærkt begrænset, er vel også almindeligt accepteret i dag, men skulle nogen stadig tvivle, er Christies eksempler og argumentation overbevisende. Fastlæggelse af straffeniveauet er et kulturelt og moralsk spørgsmål, der må baseres på afvejning af grundlæggende værdier i ethvert samfund.

Advarslerne handler ikke kun om den "kvantitative" udvikling, men også den "kvalitative": de midler, der anvendes i kriminalitetskontrollen. Også her hentes eksempler fra USA som skræmmebilleder, der nok kan få det til at risle koldt ned ad ryggen på en af rædsel: fuld-automatiserede fængsler, hvor fangerne ikke har nogen kontakt med hverken medfanger eller personale. Celledøren åbnes automatisk fra et vagtrum, når det undtagelsesvis er nødvendigt. Vagterne er låst inde bag sikkerhedsglas i kontrolrum og kommunikerer med fangerne via radio og lytteudstyr.

I USA er der også et blomstrende marked for elektroniske "hjemmefængsler": arm- og ankelbånd, der via elektronik kan registrere bærerens bevægelser. For at hindre lovovertrædelser i hjemmet, kan man nu også få pakked løsninger, som udover det elektroniske armbånd indeholder fjernsynsoptagelse og apparatur til testning af alkoholpromiller. Den fuldstændige kontrol!

Ikke overraskende er Christie modstander af private fængsler, som er stærkt på vej, både i USA og i visse lande i Europa. Argumenterne er dels de traditionelle: er det etisk forsvarligt at overdrage magtanvendelse til private? Og kan private gøre det billigere og bedre, hvis vi skal have sikkerhed for, at kvaliteten ikke forringes? Et tredje interessant modargument er imidlertid ekspansionskraften i de private fængsler. Økonomiske interesser vil føre til hellere at have for megen kapacitet end for lidt til rådighed. Dette argument må gøre indtryk på praktikere. Hvordan ville Danmarks fangebefolkning mon have set ud, hvis vi ikke havde været tvunget til løbende – også af mangel på kapacitet – at finde egnede alternativer til frihedsstraf?

Christie advarer i det hele taget mod den "depersonificering", der finder sted inden for straffesystemet. Strafformer, hvor teknikken erstatter personale f.eks. via elektroniske overvågningssystemer. Men også imod den fjernhed og umenneskeliggørelse – både i forhold til gerningsmand og offer, som skabes af de "facitlister" for strafudmåling, som bliver mere og mere udbredt i USA. Kun gerningen tæller, ikke individuelle forhold hos gerningsmanden. Personerne bliver ligegyldige.

Rædslen kommer helt ind under huden, når udviklingen sættes ind i et historisk perspektiv. Christie beskriver nazismens Holocaust ikke som et udslag af barbari, men som "barn af moderniteten". Jødeudryddelserne var ikke produkt af onde mennesker, heller ikke af almindelige menneskers grusomme handlinger i en abnorm social situation. Men snarere af den moralske ligegyldighed, som skabes i moderne industrisamfund, af bureaukrati, rationalitet, effektivisering mv., som kan afskære dele af samfundet fra at være underlagt værdimæssig vurdering. Og Christie peger på, at Holocaust blot var en fortsættelse af imperialismen, hvor Centraleuropa med automatgeværer mod buer og pil udryddede hele folkeslag i Afrika.

Christie trækker linien frem til i dag. Hvilke konsekvenser får udviklingen i USA for Europa? Hvad der er stort og rigtigt afhænger til dels af, hvad vi er vant til. Vore egne standarder forskyder sig i forhold til omgivelserne. 100 fanger pr. 100.000 indbyggere er stort i forhold til i dag, men småt i forhold til USA. Det er svært at fastholde de aktuelle standarder, både p.g.a. det internationale pres og p.g.a. kriminalitetens centrale placering i medierne. Navnlig krigen mod narkoen har medvirket til det øgede pres på fængslerne. Den har samtidig understøttet tendensen til, at det er de fattige og uproduktive, der bemande fængslerne, hvor de professionelle storhandlere er sjældne. Er det, der er sket i USA og til dels i Europa, at vi i stigende grad bruger fængsler og internering ikke til at tilintetgøre, men til at opbevare den uproduktive – og dermed potentielt farlige – del af befolkningen? Vi får nok ikke nye koncentrationslejre, men måske en ny slags "Gulag"?

Bogen spænder vidt. Den har tråde til flere af Christies tidligere værker, bl. a. "Hvor tett et samfund", hvor han advarer mod nutidens privathed og anonymitet, der har erstattet "Guds og naboens øjne". Og til "Pinens begrænsning", der stiller spørgsmålstejn ved de måder, vi bevidst påfører pine. På den måde kan bogen opfattes som en slags syntese, hvor han forsøger at skabe sammenhæng og helhed mellem de mange forskellige temaer.

Selv om bogen i høj grad udspringer af den skræmmende udvikling i USA – det land som Christie næst efter Norge ville vælge som bosted, men som han mener bevæger sig ad en gal vej – har den stor relevans også for os andre. Europa er før set følge i sporene på "storebror USA". Skræmmebillederne fra både fortid og nutid er rædsels-, men også tan-

kevækkende. Og frygten for udviklingen er overbevisende. Bogen kan i høj grad anbefales for dem, som er beskæftiget i kontrolsystemet. Den kan kun bestyrke den skepsis, mange af os i forvejen har over for øget brug af teknologi og privatisering.

Men den vil forhåbentlig også blive læst af nogle af dem, som primært baserer deres kendskab og holdninger til kriminalitet på mediernes beskrivelser. Om ikke andet er den så klog, engageret og velskrevet, at den fortjener det.

Christie betegner selv sin bog som dybt pessimistisk (forhåbentlig er den **for** pessimistisk!) men bogen er også båret af et vist håb. En advarsel er meningsløs uden en tro på, at udviklingen kan ændres. "Hvis vi ønsker at kontrollere djævelen, må vi kende ham".

Annette Esdorf

Dir. f. kriminalforsorgen

Klareboderne 1

København K